

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ БЕЗБЕДНОСТИ

ГОВОР МРЖЊЕ У ИНТЕРНЕТ КОМУНИКАЦИЈИ
ДИПЛОМСКИ РАД

МЕНТОР:

др Желимир Кешетовић
редовни професор

КАНДИДАТ:

Николина Ђорђевић

Београд, 2022. године

САДРЖАЈ

УВОД	3
1. ГОВОР МРЖЊЕ	4
1.1. Говор мржње према Стратегији УН.....	5
1.2. Кодекс поступања за борбу против незаконитог говора мржње на Интернету	7
1.3. Последице	9
1.4. Говор мржње и слобода говора	10
2. ГОВОР МРЖЊЕ У ИНТЕРНЕТ КОМУНИКАЦИЈИ	12
2.1. Твитер.....	15
2.2. Фејсбук.....	17
2.3. Блогови и електронска пошта.....	19
2.4. ТикТок, Инстаграм и други друштвени медији.....	19
3. ГОВОР МРЖЊЕ У СРБИЈИ.....	22
ЗАКЉУЧАК	26
ЛИТЕРАТУРА.....	27

УВОД

Бројне међународне конвенције и национални прописи гарантују људска права међу којима је и право на слободу изражавања. Међутим, право на слободу изражавања гарантује се до оне мере до које се тиме не угрожавају права и слободе других људи. Интернет комуникација, првенствено комуникација путем друштвених медија, одвија се готово без икакве контроле што оставља простор за злоупотребу права на слободу изражавања.

За разлику од реалног света, виртуелно окружење је углавном нерегулисано. Могућност контроле информације које се деле на Интернету је ограничена како на глобалном нивоу, тако и унутар националних граница. Сваки корисник Интернета има право да слободно изрази своје мишљење, без обзира да ли је оно ксенофобно, националистичко, мизогино или хомофобно.

У свим земљама света, говор мржње представља безбедносни изазов јер прети људским правима и друштвеној стабилности и наглашава и продубљује постојеће конфликте и тензије. За време глобалне пандемије, последице дезинформација, пропаганде и говора мржње су постале очигледније. Ширење антимуслиманских, антисемитских, антиазијатских, мизогиних, ксенофобичних, расистичких, хомобифних садржаја интензивирало је постојеће стереотипе, предрасуде и дискриминацију у многим регионима света.

Предмет овог рада је говор мржње у Интернет комуникацији. Интернет комуникација подразумева све облике комуникације која користи технологије базиране на Интернету. Циљ рада је да се укаже на сложеност овог феномена, и опише разноликост његових појавних облика, основа и изазове у борби против говора мржње.

1. ГОВОР МРЖЊЕ

Говор мржње је облик увредљивог језика који користи стереотипе за изражавање идеологије мржње. Говор мржње представља сваки облик комуникације која омаловажава особу или групу по основу карактеристика као што су раса, боја коже, етничка припадност, пол, сексуална оријентација, националност, религија или друго. Говором мржње се крше људска права (Стјепић, 2020).

У најширем смислу, говор мржње је „изражавање које садржи поруке мржње или нетрпељивости према некој расној, националној, етничкој или верској групи или њеним припадницима“ (Комитет правника за људска права, 2007).

Говор мржње обухвата и говор који је усмерен у циљу произвођења мржње и нетрпељивости према разликама у полу и сексуалној опредељености, политичком и другом мишљењу као и националном и друштвеном пореклу (Комитет правника за људска права, 2007).

Говор мржње може се посматрати са више становишта. Са лингвистичког аспекта, поједине речи, изрази и реченичне конструкције користе се на понижавајућ и увредљив начин, и приписују припадницима неке групе негативне особине. У говору мржње користе се и поједини стереотипи али и неосноване и неистините тврдње којима се директно или индиректно вређа особа или група (Богданић, 2010).

Са комуниколошког аспекта говор мржње претпоставља постојање специфичне намере говорника садржане у поруци коју упућује. Ако је намеравао значење поруке да стигматизује, повреди или понизи особу на основу њене припадности некој групи, заједници или идеји, такве поруке се могу сматрати говором мржње чак и ако не садрже карактеристичне речи и изразе. Намера у говору мржње може бити очигледна и недвосмислена, али може бити и прикривена или индиректна (Богданић, 2010).

С обзиром да се идентификација говора мржње базира на субјективној интерпретацији поруке она није увек једноставна нити једнозначна. Због тога се као критеријум за идентификацију говора мржње користе његове емоционалне последице. Са овог аспекта говор мржње је говор који саговорника квалификује на основу његове припадности или неприпадности групи да би се таквим квалификацијама изазвао страх, зевња, nelaгода или љутња. Таквим говором, у зависности од контекста, имплицира се неједнакост или подређеност особе или групе у односу на друге, и изражава, директно

или индиректно, нетрпељивост и мржња па чак и претња или позив на насиље. С обзиром да говор мржње изазива страх и ствара мржњу и презир, он је често узрок друштвеног сукоба (Богданић, 2010).

Говор мржње је често средство манипулације за остварење скривених, најчешће незаконитих интереса и циљева. Говором мржње се највише манипулише необразованим, неуким и неупућеним особама па се може посматрати и као пропагандна техника. У том смислу, говор мржње може садржати информације, полуинформације или дезинформације (Богданић, 2010).

Међу најважнијим међународним документима који се баве спречавањем говора мржње су (Комитет правника за људска права, 2007):

- Повећа Уједињених нација којом се чланице обавезују да поштују људска права и основне слободе,
- Универзална декларација о људским правима којом се свим људима гарантује слобода и једнакост у достојанству и правима,
- Међународна конвенција о укидању свих облика расне дискриминације којом се осуђује пропаганда.

1.1. Говор мржње према Стратегији УН

Члан 19. Универзалне конвенције о људским правима гласи „Свако има право на слободу мишљења и изражавања, што обухвата и право да не буде узнемираван због свог мишљења, као и право да тражи, прима и шири обавештења и идеје било којим средствима и без обзира на границе“. Слобода изражавања један је од основних принципа на којима почива демократски поредак. Слобода изражавања такође има и централну улогу у заштити других основних људских (Bychawska-Siniarska, 2017).

Уједињене нације су 2019. године усвојиле Стратегију и Акциони план против говора мржње. Према Стратегији Уједињених нација против говора мржње, говор мржње се дефинише као „сваки облик комуникације, говорне, писане или невербалне, која напада или користи погрде или дискриминаторни језик према осби или групи по основу онога што јесу односно по основу њихове религије, етничког порекла, националности, расе, боје коже, порекла, пола или других одлика идентитета“ (United Nations, 2020).

Ова дефиниција је шира од дефиниције по којој је говор мржње подстицање насиља, непријатељства или дискриминације што је међународно кривично дело.

Стратегија Уједињених нација настоји да установи узроке говора мржње а како би се развиле ефикасне стратегије одговора. Циљ Стратегије није да се спречи говор мржње, што може имплицирати ограничавање слободе мишљења и говора које су гарантована људска права. Према Стратегији, говор мржње (United Nations, 2020):

- подразумева изражавање путем различитих медија, укључујући слике, стрипове, мимове, уметничке предмете, гетове или симболе,
- може се ширити у стварном или у виртуелном окружењу,
- се разликује од злочина мржње и различитих облика дискриминације. Говор мржње подразумева изражавање, које не карактерише злочин мржње. Такође, злочин мржње је кривично дело, док говор мржње није увек кривично дело.

Говор мржње подразумева употребу предрасуда, нетолеранције, понижавања, увреда и презира у комуникацији. Основи дискриминације могу бити различите одлике идентитета појединаца или група – религија, етничко порекло, пол, али и језик, политичко мишљење, веровања, здравствени статус, статус мигранта или избеглица, економска ситуација, старост, сексуална оријентација, болест и друго. Жртве су најчешће особе или групе које су иначе стигматизоване, маргинализоване и искључене из политичког, економског и друштвеног живота (United Nations, 2020).

Говор мржње често користи комбинацију више основа дискриминације. На пример, жене на Твитеру суочавају се са дискриминацијом по основу пола, боје коже или сексуалне оријентације. Говор мржње не обухвата комуникацију која садржи референце на државу, државне симболе, јавне службенике и њихов статус, религиозне лидере или верске доктрине (United Nations, 2020).

Стратегија дели говор мржње на три нивоа (United Nations, 2020):

- највиши ниво, односно облике говора мржње који је забрањен међународним законима. Овај облик говора мржње садржи директно и јавно подстицање на геноцид, подстицање и промоција мржње по основу расе, националне припадности или религије које садржи елементе подстрекивања дискриминације, непријатељства или насиља. Мржња односно непријатељство представљају интензивне и ирационалне емоције које су довољно јаке да се могу перципирати као вероватна и непосредна претња.

- средњи ниво говора мржње може бити забрањен у међународном кривичном праву у одређеним околностима. На пример, говор мржње средњег нивоа подразумева пристрасно изражавање које може бити кривично дело ако су задовољени одређени услови. Услови морају бити прецизно дефинисани јер разграничавају слободу говора од говора мржње. На пример, слобода говора може се ограничити како би се заштитили појединци од претње насиљем или злостављања по основу њиховог идентитета (на пример жене, мигранти и слично). Ограничавања слободе говора такође су честа када се ради о питања од значаја за националну безбедност, као што је подстицање тероризма, насилног екстремизма, и слично.
- најнижи ниво говора мржње не сме се кривично гонити и обухвата увредљиво изражавање, узнемиравање, порицање или величање историјских догађаја укључујући геноцид или кривична дела против човечности, недостатак поштовања према религији, клевете, дезинформације и полуинформације.

1.2. Кодекс поступања за борбу против незаконитог говора мржње на Интернету

Европска конвенција о заштити људских права и основних слобода предвиђа да слобода изражавања није апсолутно право, те да као таква може бити ограничена и условљена, а њена злоупотреба подвргнута кажњавању. Члан 10. Конвенције гласи: „Свако има право на слободу изражавања. Ово право укључује слободу поседовања сопственог мишљења, примања и саопштавања информација и идеја без мешања јавне власти и без обзира на границе. Овај члан не спречава државе да захтевају дозволе за рад телевизијских, радио и биоскопских предузећа.”

Према Препоруци Министарског одбора Савета Европе термин говор мржње обухвата „све облике изражавања који шире, подстичу, промовишу или оправдавају расну мржњу, ксенофобију, антисемитизам или друге облике мржње засноване на нетрпељивости, укључујући нетрпељивост изражену кроз агресивни национализам и етноцентризам, дискриминацију и непријатељство према мањинама, мигрантима и људима страног порекла.“ Говор мржње, у Интернет или традиционалној комуникацији, је кривично дело. Према Оквирној одлуци о борби против расизма и ксенофобије кривичним делом се сматра јавно подстицање на насиље или мржњу против групе особа

или члана такве групе по основу расе, боје коже, вероисповести, порекла односно националне или етничке припадности.

Европска унија је успоставила је дијалог са компанијама које управљају друштвеним медијима и финансира пројекте за борбу против говора мржње на интернету. Европска унија је у циљу спречавања ширења говора мржње на Интернету у мају 2016. године у сарадњи са компанијама Facebook, Microsoft, Twitter и YouTube усагласила Кодекс понашања за спречавање незаконитог говора мржње на Интернету. Европска Комисија прати примену Кодекса и предлаже мере за унапређење напора. Кодекс се имплементира кроз редовни мониторинг у сарадњу са друштвеним медијима и информационо-комуникационим компанијама.

Током 2018. године, Кодексу су се прикључили Instagram, Snapchat и Dailymotion, 2020. године TikTok, а 2021. године LinkedIn. Од тада, све наведене компаније процењују у просеку око 81% означених садржаја у року од 24 сата а 62,5% садржаја који се сматра незаконитим говором мржње се уклања (European Union, 2021). У периоду од 2016. до 2019. године, између 17 и 30% корисника друштвених мрежа пријавило је говор мржње (Council of the European Union, 2019).

Према извештају за 2021. годину најпопуларнији друштвени медији uklonили су мање говора мржње са њихових платформи у 2021. години у поређењу са 2020. годином. Facebook, Google и друге компаније обрисале су око 62,5% укупног означеног материјала који је садржао мизогинистичке поруке, хомофобне и сличне садржаје. Наиме, према Предлогу Закона о дигиталним услугама Европске уније предвиђене су казне за компаније које се не боре против објављивања илегалних материјала, укључујући и говор мржње (Scott, 2021).

Говор мржње представља озбиљну опасност за кохезију демократског друштва, заштиту људских права и владавину права. Ефикасно деловање против коришћења говора мржње захтева (Европска комисија против расизма и нетолеранције, н.д.):

- признавање значаја слободе изражавања, толеранције и поштовања једнаког достојанства;
- препознавање услова који погодују коришћењу говора мржње и предузимање одговарајућих мера за њихово уклањање;
- укључивање и посвећеност широког спектра јавних као и приватних, односно невладиних субјеката.

Деловање против коришћења говора мржње требало би да буде усмерено на заштиту појединаца и група, а не одређених уверења, идеологија или вероисповести. Ограничење везано за говор мржње не сме се злоупотребљавати да би се ућуткале мањине и сузбила критика званичне политике, политичка опозиција или верска уверења (Европска комисија против расизма и нетолеранције, н.д.).

1.3. Последице

Говор мржње интензивира конфликт, поларизацију и дискриминацију. Говор мржње је у вези са подстицањем насиља и кршењем људских права, а најчешће је усмерен против најрањивијих и најугроженијих појединаца и група (United Nations, 2020).

Током историје, говор мржње се коришћен како би се људи подстицали на злочине. Холокауст, геноцид над Тутсима, етничко чишћење у Мијанмару су само неки од примера који илуструју како се говором мржње и пропагандом систематично спроводи дехуманизација људи и развија контекст за извршење злочина (UNESCO, 2021).

У последњих неколико година говор мржње постаје све чешћа појава која се посебно интензивирала током глобалне пандемије.

Последице говора мржње су бројне и угрожавају толеранцију, инклузију, друштвену кохезију и заједничке вредности. Дигиталне технологије омогућавају и интензивирају говор мржње, посебно према најрањивијим друштвеним групама (United Nations, 2020).

На пример, Брентон Таран, Аустралијанац који је у марту 2019. године извршио оружани напад на џамију на Новом Зеланду у којем је живот изгубила 51 особа и који је стримован на Фејсбуку, је на свом Твитер налогу пре напада објављивао своје слике са различитим врстама оружја и информације о историјским личностима које се повезују са победама над Отоманским царством (Gambrell, 2019).

Многи су сматрали да напад није био неочекиван – антимуслиманском дискурсу допринели су и политичари, који су заступали забрану имиграције и називали мигранте из муслиманских земаља „афричким бандама“ (Мао, 2019).

Масовни медији су такође допринели растућем десничарском екстремизму под изговором да је то „глобални тренд“ (Мао, 2019).

Резултати истраживања из 2018. године показали су да (Pacheco & Melhuish, 2019):

- из године у годину расте број становника Новог Зеланда који трпе злостављање на Интернету, а међу њима је све више Азијата, Маора и других мањина,
- готово трећина становника Новог Зеланда је имала прилику да види веб страну или учествују у форумима којима се шири говор мржње и позива на насиље над људима друге расе, религије или националности,
- више од половине Муслимана је било изложено онлајн нападима током 2018. године.

Постоји веза између говора мржње на Интернету и злочина из мржње, иако је тешко доказати ову повезаност у доказивању кривичног дела. Психолошки утицај садржаја који се деле на Интернету је значајан, посебно на младе људе. Видео садржаји који приказују злочине из мржње често привлаче велики број коментара и дељења (OSCE, 2010).

Интернет се користи и за сајбер насиље чија су најчешћа мета млади. На Интернету се често објављују и спискови људи, са њиховим личним подацима, са позивом на насиље против њих. Резултат оваквих кампања је видљив у стварном свету – у САД је у 2020. години број злочина из мржње стабилно расте од 2008. године – претњи, застрашивања, физичких напада, убистава и силовања - а жртве су најчешће Афроамериканци и Азијати (Wolfe, 2021).

1.4. Говор мржње и слобода говора

Говор мржње се најчешће повезује са традицијом заштите основних људских права. На пример, Додатни протокол Савета Европе уз Конвенцију о високотехнолошком криминалу (2009), који настоји да регулише говор мржње на Интернету позива на „потребу да се обезбеди одговарајућа равнотежа између слободе изражавања и ефикасне борбе против дела расистичке и ксенофобичне природе”. Према Додатном протоколу уз Конвенцију о високотехнолошком криминалу, „национално и међународно право треба да обезбеди адекватне правне одговоре на пропаганду

расистичке и ксенофобичне природе која се врши путем компјутерских система“. Међутим, правни одговори често интензивирају говор мржње уклањањем ефикаснијег и демократскијег механизма јавног надзора и ограничавањем политичке дебате (Starr, 2004).

Једном када је слобода говора ограничена, она престаје да буде слобода. Они који се залажу се за регулисање говора мржње често истовремено подржавају принцип слободе говора. Међутим, традиционално схватање слободе говора дозвољава људима да изразе и мржњу. Слобода говора је важан предуслов за развој прогресивних идеја, али је такође користе и они људи чије идеје нису прогресивне. У исто време, слобода говора подразумева и преузимање обавезе да се слобода не злоупотребљава. Неприхватањем ове обавезе поткопавања се слобода говора и омогућава се њено ограничавање и цензура. Када, на пример, владе почну да регулишу говор мржње, оне могу ограничити законе да потисну и идеје које су усмерене против влада, чиме се угрожава слобода говора, размена прогресивних идеја и политичка дебата (Starr, 2004).

Ако се од власти тражи да регулишу говор мржње, отвара се могућност да те исте власти у будућности свима говоре шта је дозвољено да читају, гледају, слушају и преузимају. Примери оваквих пракси већ постоје. Кина, на пример, већ годинама развија веома успешан систем цензурисања Интернета под називом „Велики заштитни зид Кине“ (Kalathil, 2017).

Цензура Интернета се користи од стране ауторитарних режима да управљају политичким утицајем информационих и телекомуникационих технологија. Турска је у последњих 15 година забранила више од пола милиона вебсајтова, као и приступ више од 150000 веб адреса и више десетина хиљада објава на Фејсбуку, Твитеру, Јутјубу и Инстаграму. Поред тога, нови закон о дигиталним правима из 2020. године омогућио је турској влади да уклања садржаје, спроводи истражне поступке и предузима мере против десетина хиљада лица (Buuyuk, 2021).

Слично је и у Мађарској и Пољској (Hopkins, Shotter & Espinoza, 2021). У Северној Кореји, приступ Интернету је одобрен малом броју грађана (Fang, 2016).

2.ГОВОР МРЖЊЕ У ИНТЕРНЕТ КОМУНИКАЦИЈИ

Након технолошке револуције која је почела шездесетих година прошлог века, експанзија интернета која је наступила три деценије касније имала је значајан утицај на друштво. Систем преноса информација којим су доминирали масовни медији и државе трансформисан је у друштво знања где грађани нису само примаоци и преносиоци информација, већ могу имати и активнију улогу као креатори и кокреатори нових садржаја. У онлајн свету, свако са приступом Интернету може да изнесе своје мишљење, допринесе дијалогу и изнесе своју перцепцију (Assimakopoulos, Baider & Millar, 2017).

Комуникација, укључујући производњу и дељење информативног садржаја, је једна од основних карактеристика интернета. Ипак, дигитална комуникација има низ специфичности (Assimakopoulos, Baider & Millar, 2017):

- Интернет је простор који корисницима пружа могућност да изразе своје ставове и комуницирају без ограничења и најчешће без контроле;
- поставке олакшавају корисницима да сакрију свој идентитет у целини или делимично, и, у неким случајевима, чак и да сакрију локацију и активности.

Анонимност је способност приступа, комуникације или објављивања у мрежи при чему трећа лица немају могућност да идентификују или лоцирају аутора неког садржаја. Већина корисника доживљава Интернет као платформу на којој могу изражавају се слободно и анонимно. Искуство анонимне комуникације је један од елемената који је за младе људе најатрактивнија карактеристика комуникације на Интернету (Assimakopoulos, Baider & Millar, 2017).

Карактеристике Интернета омогућиле су развој феномена сајбер мржње односно коришћења електронских комуникационих медија и технологије за ширење антисемитских, расистичких или терористичких информација. Електронске комуникационе технологије обухватају Интернет, односно вебсајтове, друштвене мреже, web 2.0. корисничке садржаје, сајтове за упознавање, блогове, онлајн игре, инстант поруке, електронску пошту, као и остале информационе технологије које користе телефоне и рачунаре (Assimakopoulos, Baider & Millar, 2017).

Карактеристике Интернета онемогућавају његово потпуно правно уређење, као и потпуну контролу протока информација. Због тога, Интернет и посебно друштвене мреже постали су огроман проблем у настојањима да се говор мржње у Интернет

комуникацији сузбије. Иако државе усвајају нове законе којима покушавају да ту сферу уреде, чињеница је да велики део свега тога остаје изван домета државних органа и њихове јурисдикције. Са друге стране, земље које уводе прописе којима покушавају да адекватно регулишу говор мржње наилазе на критике у смислу да тако ограничавају слободу изражавања (Којић, 2018).

Интернет је постао простор за изражавање и дисеминацију идеја и изражавања нетолеранције, и медиј којим се промовише дискриминација која може довести до злочина из мржње. Идеје и ставови којима се одбацује поштовање различитости имају за циљ да подрију и угрозе достојанство и идентитет припадника одређених група. Ове идеје и ставови чине говор мржње. Говор мржње има негативан утицај на друштво јер негативно утиче на групе или појединце, као и на оне који промовишу слободу, недискриминацију, и толеранцију, и угрожава дијалог и слободу говора која је кључна за демократска друштва (Assimakopoulos, Baider & Millar, 2017).

Говор мржње у виртуелном окружењу није значајно другачији од говора мржње у реалном свету. Међутим, разлике између „онлајн“ и „офлајн“ говора мржње произилазе из разлика у самој природи интеракција, као и из коришћења специфичних речи, оптужби, претњи и теорија завере које у виртуелном окружењу настају, развијају се и нестају много брже него у стварном свету.

Сама природа Интерета представља изазов у покушају да се регулише садржај кој се дели, нарочито када се ради о слободи говора. За разлику од традиционалних медија, тешко је увек утврдити ко је аутор садржаја. Материјал који се ствара у једној земљи, копира се, мења, и дели преко националних граница. У том процесу, на овај материјал примењују се различити национални закони. Готово је немогуће применити исте инструменте и методе којима се регулишу традиционални медији за све кориснике Интернета који генеришу и деле садржаје на друштвеним медијима. Такође, сматра се да слободно изражавање, дељење и размена идеја на Интернету има значајне добробити за друштво које ограничавање слободе говора на Интернету може угрозити.

Дигитално окружење омогућава ширење говора мржње брже и јефтиније него што је то могуће у стварном свету. Генерисање и дистрибуција говора мржње је олакшана, као и дomet. Говор мржње је на Интернету значајно дуже доступан па се може појављивати више пута, са променљивим нивоом популарности. Анонимност друштвених медија и Интернета је још један фактор који олакшава онлајн говор мржње.

С обзиром на последице говора мржње све се више држава бави овим проблемом. Сви се слажу да повећана транспарентност и одговорност компанија које пружају услуге на Интернету доприноси спречавању говора мржње. Иако постоје иницијативе, чини се да је проблем значајно комплекснији него што се испрва мислило. Прво, постоје велике разлике у дефиницијама говора мржње. Друго, постоје велике разлике између пословних модела, величина и технологија онлајн компанија. Коначно, постоје разлике између земаља у спремности да регулишу слободу говора на Интернету.

Данас говор мржње се јавља у великом броју облика, првенствено захваљујући Интернету. Текстуалне поруке, говор, мимови и слике, песме или други начини изражавања су медији за преношење говора мржње. Спречавање говора мржње захтева етичко коришћење свих медија, посебно друштвених медија и образовање јавности како би људи били у стању да идентификују и означе спорне садржаје.

Интернет је углавном нерегулисан иако владе све више настоје да надгледају и ограничавају онлајн активности. Додатни протокол уз Конвенцију о високотехнолошком криминалу, на пример, настоји да забрани „расистички и ксенофобични садржај” на Интернету. Расистички и ксенофобни садржај може бити текст, слика или неки други приказ идеја или теорија, који заступа, промовише или подстиче мржњу, дискриминацију или насиље против било којег појединца или групе појединаца, на основу расе, боје коже, порекла, националног или етничког порекла, или религије. Ову дефиницију задовољавају и неки делови Библије или Кур'ана, као и безброј других текстова, уметничких и историјских дела (Starr, 2004).

Интернет је погодан за површно размишљање о друштвеним проблемима. На мрежи, сви имају могућност да откривају „истине“ и „решавају“ проблеме на начин на који желе. То значи да се на Интернету могу јавити искривљене перспективе и виђења различитих друштвених проблема. Како на Интернету постоји мало препрека за дељење различитих садржаја, све идеје су равноправне (Starr, 2004).

Умберто Еко, италијански филозоф, објаснио је то на следећи начин „друштвене мреже дају легијама идиота право да говоре, као што су то некада чинили за баром после чаше вина и нису наносили штету друштву. Тада, брзо би их ућуткали, али данас, они имају исто право да говоре као и добитници Нобелове награде“ (Martini Kristo, 2017).

Интернет је олакшао истомишљеницима, често и маргинализованим појединцима да комуницирају и сарађују. Последњих деценија 20. века бели

екстремисти су били изоловани и исказивали су своје незадовољство само у својим домовима. Интернет је то променио – њихово незадовољство и нетолеранција се сада шире и појачавају путем друштвених мрежа (Starr, 2004).

Интернет није само средство дифузије и амплификације екстремистичких, националистичких и других негативних идеја, већ омогућава у другим људима да комуницирају, сарађују и размењују идеје у позитивније сврхе. Принцип слободе говора користи свима једнако. Стога се Интернет не може посматрати само са аспекта медија којим се шири говор мржње – без обзира на то што је дошло до пораста броја вебсајтова који промовишу мржњу према Американцима, муслиманима, Јеврејима, хомосексуалцима и Афроамериканцима њихово учешће у укупном броју свих веб страница је и даље занемарљиво мали (Starr, 2004).

Најважније и највеће друштвене платформе имају услове коришћења у којима се наводи да је забрањено коришћење израза који су незаконити, вулгарни и штетни, и који могу бити перципирани као расистички, мизогони или увредљиви на други начин. Међутим, обично је потребно време да се уклоне ове садржаји. На пример, Брентон Таран је стримовао 17 минута напада на Фејсбуку. Мање од 200 људи је гледало снимак пуцњаве у тренутку преноса. Међутим, док је садржај уклоњен са друштвене мреже видео је прегледан 4000 пута, доунлодован је и поново аплоудован на Интернет више милиона пута. Портпарол Фејсбука је у својој изјави за медије објаснио кашњење у уклањању садржаја као недостатак вештачке интелигенције која се иначе користи за препознавање говора мржње (Gold, 2019).

2.1.Твитер

Твитер је платформа друштвених медија коју користе стотине милиона људи широм света за дебату, умрежавање и дељење информација једни са другима. Платформа привлачи велики број људи - од политичара до новинара, активистка, писаца и блогера и других – и стога може бити моћно средство за све који желе да развију мреже и изнесу своје мишљење. Компанија се рекламира као место где „сваки глас има моћ да утиче на свет“ (Twitter, n.d.).

Али за многе жене, Твитер је платформа на којој се шире позиви на насиље и злостављање. Као компанија, Твиттер неадекватно истражује и реагује на пријаве о насиљу и злостављању на транспарентан начин. Насиље и злостављање којима су

изложене жене на Твитеру имају штетан утицај на њихово право да се изразе слободно и без страха - жене су принуђене да самоцензуришу онога што објављују, да ограничавају своје интеракције, или да напусте друштвену мрежу.

Твитер подстиче кориснике да воде јавне разговоре и деле своја размишљања и ставове са другима, често непознатим људима, што значи да корисници имају највише користи од друштвене мреже када су у могућности да отворено учествују у дискусијама. Способност Твитера да омогући размену информација у најкраћем могућем року значи да су јавне личности у стању да заобиђу традиционалне медије и да директно ступе у контакт са својом публиком. Међутим, отворена и јавна природа ових интеракција такође значи да је платформа подложна злоупотреби односно за објављивање насилног и увредљивог садржаја. Ако се томе дода лакоћа и брзина којом се садржај може ширити на Твитеру јасно је зашто је ова платформа привлачна за све који шире говор мржње.

Негативни родни стереотипи о женама и широко распрострањена дискриминација жена укореењена у патријархалним структурама манифестују се као увредљиви твитови. Твитер има одговорност да поштује сва људска права, укључујући право на недискриминацију и слободу изражавања и мишљења, и да предузме конкретне кораке да се избегне злоупотреба тих права. Ово укључује предузимање мера за идентификацију, спречавање, решавање и разматрање кршења људских права. Такође је од кључне важности да Твитер буде транспарентан у вези са својим политикама и праксама и корацима које предузима да би идентификовао и решио кршења људских права (Amnesty International, 2018).

Жене нису једина мета на Твитеру – 2015. године трендинг хаштаг је био #KillAllMuslims (Evolvi, 2018).

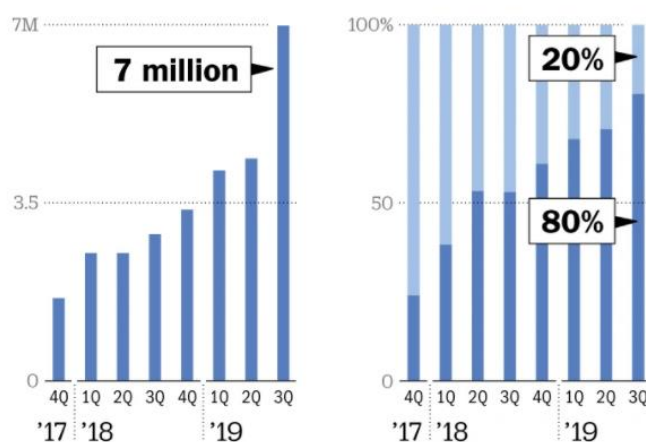
Једна од теорија завере која привлачи пажњу већег броја корисника мреже је оптуживање Јевреја за напад на Светски трговински центар (АЈС, 2021).

Хештег #chinesevirus је повезан са твитовима који садрже мржњу и неповерење према Азијатима, подршку за ограничење имиграције из Азије и другим расистичким хештеговима (Hswen, 2021).

Говор мржње је јасно повезан са злочином из мржње – у прва два месеца 2021. године повећан је број пријава за нападе против људи азијског порекла у САД (Chung, 2021).

2.2. Фејсбук

Фејсбук је друштвена мрежа која се већ дуже време суочава са проблемом говора мржње. У последњих неколико година, компанија улаже значајна средства и напоре у развој механизма откривања и уклањања говора мржње. На првом месту, компанија користи вештачку интелигенцију, али одлуке доносе модератори садржаја. Фејсбук такође сарађује са низом академских организација и организација цивилног друштва да унапреди мониторинг говора мржње. Упркос напорима, Фејсбук није увек успешан у уклањању говора мржње. Државе су у међувремену увеле најчешће потпуно различита и често површна законска ограничења која су учинила реаговање компанија на говор мржње још комплекснијим. Коначно, представници Фејсбука признају да је тешко откривати и реаговати на говор мржње, с обзиром на разноликост и недовољну прецизност дефиниције садржаја као и на чињеницу да компанија функционише на више хиљада језика и дијалеката, и у више стотина различитих културних контекста. (Assimakopoulos, Baider & Millar, 2017).

Слика1: Говор мржње на који је Фејсбук реаговао (лево) и означио (десно)

Извор: Perrigo, B. (2019). Facebook Says It's Removing More Hate Speech Than Ever Before. But There's a Catch. Преузето са <https://time.com/5739688/facebook-hate-speech-languages/>

Само у трећем кварталу 2019. године, Фејсбук је уклонио више од седам милиона случајева говора мржње што је за 59% у односу на претходну годину. Међутим, више говора мржње (80%) открива вештачка интелигенција (Perrigo, 2019).

Ови подаци показују продубљивање проблема - не третира се сваки говор мржње једнако. Наиме, алгоритми које Фејсбук користи за уклањање говора мржње функционишу само на одређеним језицима. То значи да је Фејсбуку лакше да идентификује и уклања ширење расне или верске мржње у развијеним земљама и заједницама у којима се користе језици попут енглеског, шпанског и кинеског, него у другим деловима света (Perrigo, 2019).

Фејсбук је развио алгоритме за откривање говора мржње на више од 40 језика широм света. Када се ради о осталим језицима, Фејсбук се ослања на кориснике и модераторе. За разлику од алгоритама који аутоматски откривају 80% објава које задовољавају критеријуме говора мржње без потребе да их корисник пријави, модератори не скенирају профиле у потрази за говором мржње већ чекају да корисници пријаве проблема а затим одлучују да ли објаве које су корисници пријавили треба уклонити. То даље значи да се говор мржње може брже ширити у земљама у развоју. На пример у Индији у којој се користи скоро 800 језика од којих су 22 званична језика Фејсбук прати само четири помоћу алгоритама (Perrigo, 2019).

Како око 25% становништва Индије не говори барем један од та четири језика или енглески, Фејсбук се ослања на кориснике. Пошто се најчешће ради о необразованим људима из маргинализованих заједница они ретко користе друштвене мреже и често немају приступ Интернету. Да би Фејсбук развио алгоритме за идентификацију говора мржње, у процесу који се зове машинско учење, Фејсбук мора да има приступ већем броју примера говора мржње. На енглеском језику, који говори више од 1,5 милијарди људи, то је лако. Али када се ради о језицима које говори неколико милиона људи, развој алгоритама није једноставан (Perrigo, 2019).

Проблем чини комплекснијим и дефинисање говора мржње. На пример, када је говор мржње против мањине Рохиња, муслиманске мањине у Мијанмару, постао виралан на Фејсбуку, ширили су га корисници који говоре бурмански језик. Фејсбук је споро реаговао јер није имао алгоритама за откривање говора мржње на бурманском а компанија је ангажовала веома мали број модератора који говоре бурмански. После геноцида над овом мањином, Фејсбук је развио алгоритама за идентификацију и уклањања говора мржње на бурманском тако што је запослио стотине модератора садржаја који говоре бурмански, који су ручно направили скуп података бурманског говора мржње потребан за развој алгоритама (Perrigo, 2019).

Истраживања показују да су припадници LGBTQ+ популације који су корисници Фејсбука често жртве говора мржње као и да неки садржаји којима се угрожавају жртве не задовољавају критеријуме говора мржње које компанија идентификује и уклања. Ако корисници пријављују увредљиве садржаје а модератори Фејсбука оцене да није потребно уклањати их, временом се број пријава смањује и тиме се додатно угрожава способност друштвене мреже да рано идентификује и уклони садржај (Sinpeng et al, 2021).

Говор мржње је често неоснован – истраживања Фејсбук дискусија о Ромима у Словачкој показују да је за подстицање мржње према овој националној мањини коришћена нетачна информација о злоупотреби социјалне помоћи (Miškolci, Kovačova & Rigova, 2018).

2.3. Блогови и електронска пошта

Екстремни десничар је од тада инспирисао многе нападе на муслимане. Пошто је на ЈуТјубу објавио 1500 страна под називом 2083 - Европска декларација о независности а затим их послао на више од 1000 емаил адреса, Anders Behring Breivik, норвешки држављанин, извршио је напад на омладински камп у Норвешкој у којем је живот изгубило 77 људи. Пре напада Breivik се хвалио да има више од 600 пријатеља на Фејсбуку, „конзервативних Хришћана“, којима редовно доставља пропагандне материјале позивајући их на бробу против „исламизације Европе“ (Bangstad, 2014).

У Финској, на пример, говор мржње није кривично дело, али појединци који подстичу расну мржњу могу бити осуђени на затворску казну. Од 2004. године до 2017. године више од 40 људи је осуђено због подстицања мржње, најчешће против муслимана. Међу њима су били и неки од истакнутих јавних личности и политичара – на пример, Terhi Kietunki је јавно критикована због антиисламистичког блога и објава на друштвеним медијима. Kietunki је осуђена због објаве у марту 2016. године у којој је приказала муслиманску инвазију на Финску у блиској будућности (Pettersson, 2020).

2.4. ТикТок, Инстаграм и други друштвени медији

Платформе ТикТок и Инстаграм су најпопуларније међу младима – 69% корисника ТикТока имају између 16 и 24 године а 70% корисника Инстаграма има између 13 и 34 године - али је и за ове компаније борба против говора мржње изазов. На

Инстаграму, на пример, милиони хештегова повезани су теоријама завере попут Нови светски поредак и Илуминати, као и са антисемитским садржајима (Ghaffary, 2021).

ТикТок је за време сукоба у Гази био преплављен снимцима који су промовисали Палестину или Израел, од којих су неки прегледани више милиона пута. Иако су неки снимци садржали сцене насиља и дезинформације друштвени медији су их споро уклањали. Неки од садржаја су уклоњени тек након интервенције израелског министра одбране (Ghaffary, 2021).

ТикТок је, на пример, означавао све садржаје који су повезани са појмом „Black Lives Matter“ и означавао их као неодговарајуће. Компанија је понудила јавно извињење због грешке у алгоритму. Међутим, модели вештачке интелигенције које развијају компаније које управљају друштвеним медијима су „расистички настројене“ – на пример, алгоритми Твитера идентификују и означавају чак 1,5 више твитова који деле Афроамериканци у поређењу са припадницима других раса (Ghaffary, 2015). Слично, услед „техничке грешке“ на ТикТоку неке објаве #BlackLivesMatter су имале нула уместо милијарди прегледа (Ghaffary, 2021).

Слично, ЈуТјубова политика говора мржње је флексибилна. Шоу *Media Matters* који садржи низ расистичких коментара и увреда, уклоњен је тек после притиска јавности. Компанија је у изјави за медија навела да „политика компаније забрањује промоцију мржње по основу расе“ али да вређање црних фармера у САД не задовољава дефиницију говора мржње компаније. ЈуТјуб је у последњих неколико година у неколико наврата мењао политику када се ради о говору мржње – на пример, пошто је 2018. године установљено да су неки од антисемитских и неонацистичких канала захваљујући такозваном суперчету зарађивали хиљаде долара, компанија је забранила или ограничила могућност зарађивања свих канала који „редовно објављују садржаје који су на граници да буду означени као говор мржње“. Један од примера је неонацистички подкаст *The Daily Shoah* на којем се дискутује о томе да ли Јевреји угрожавају Америку а на којем је један од коментара био „ја мрзим Јевреје толико да не могу да спавам“ (Daro & Silverman, 2018).

ЈуТјуб је најпопуларнија друштвена мрежа у Индији. Јутјубови алгоритми се називају ефикасним средством радикализације – друштвена мрежа препоручује садржаје на основу историје прегледа корисника, чиме повећава изложеност насилним садржајима и говору мржње (Beggin, 2019). У Индији, ЈуТјуб је медиј којим се шире

дезинформације о муслиманској заједници као извору коронавируса. Објавама се корисници позивају да бојкотују производе компанија које су у власништву муслимана као и на насиље над њима (Ahmadi, 2021).

Редит форум посвећен теоријама завере и антисемитским теоријама има више од пола милиона корисника док је број корисника канала који промовише порицање Холокауста порастао за скоро 100000 током 2021. године. Резултат снажне антисемистке кампање на Интернету је пораст броја напада на Јевреје у Великој Британији и САД (Quinn, 2021).

Компаније које управљају друштвеним медијима су профитне компаније – иако се од њих може тражити да усагласе пословање са релевантним законима, њихов примарни циљ је генерисање профита. У документима који су скоро објављени од стране бившег запосленог Фејсбука, наводи се да компанија оптимизује алгоритме тако да одржавају популарне објаве. Наиме, иако су алгоритми Фејсбука најбољи на свету, они уклањају свега 3 до 5% говора мржње и мање од 0,6% објава које садрже насиље и подстицање на насиље (Cranz & Brandom, 2021).

Компанија је установила да су објаве које садрже говор мржње или насилни садржаји ефикаснији у повећању ангажованости корисника, од чега зависи и време које проводе на мрежи као и подаци које деле са мрежом (Cranz & Brandom, 2021).

3. ГОВОР МРЖЊЕ У СРБИЈИ

Слобода изражавања се гарантује Уставом Републике Србије уз ограничења која су неопходна ради „заштите права и угледа других, чувања ауторитета и непристрасности суда и заштите јавног здравља, морала демократског друштва и националне безбедности Републике Србије“. Поред тога, говор мржње забрањен је Законом о забрани дискриминације (2009), који говор мржње дефинише као “изражавање идеја, информација и мишљења којима се подстиче дискриминација, мржња или насиље против лица или групе лица због њиховог личног својства, у јавним гласилима и другим публикацијама, на скуповима и местима доступним јавности, исписивањем и приказивањем порука или симбола и на други начин”. Законом о електронским медијима (2014) у делокругу рада Регулаторног тела за електронске медије је и утврђивање ближих правила која се односе на програмске садржаје у вези са забраном говора мржње.

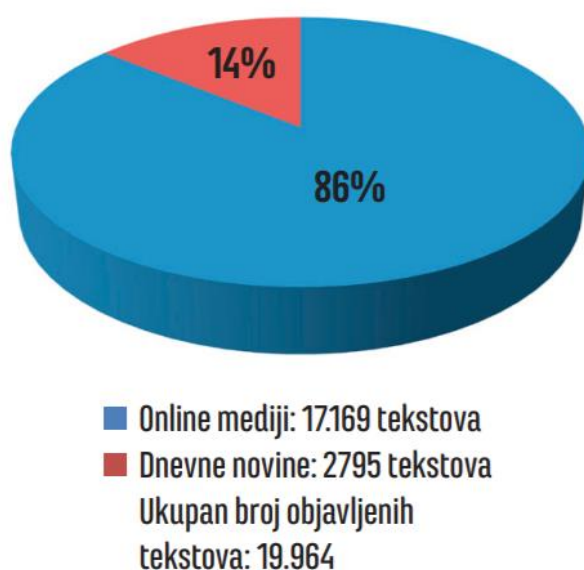
У Србији се, као и у осталим државама, бележи стални пораст говора мржње. Најчешће жртве дискриминације су припадници ЛГБТ заједнице, Роми, Албанци, Хрвати, жене и мигранти. Заштитници људских права често се суочавају са говором мржње, претњама и насиљем (Крстић, 2020).

Када је реч о говору мржње потребно је узети у обзир и контекст, тј. прилике у одређеном друштву. Говор мржње опасан је у српском контексту јер се ради о друштву које је прошло кроз озбиљне конфликте и ратове у деведесетим годинама прошлог века а данас је оштро политички и идеолошки подељено. Сукоби у контексту распада СФРЈ, веома лоша економска ситуација у којој велики број људи живи на ивици сиромаштва и историјска нетрпељивост у великој мери опредељују количину и садржину говора мржње. На учесталост дискриминаторних коментара и ширење нетрпељивости утиче начин на који су сами текстови написани, односно у којој мери имају наглашен негативан контекст према одређеним групама. Такође, препознато је да се на одређене теме више или мање реагује, односно да су коментари са елементима говора мржње заступљенији када се говори о темама као што су политика, Косово и хроника (Стојковић & Покушевски, 2018).

Стални раст говора мржње у јавном дискурсу у Србији се појачава због широке заступљености у медијима - политичари и медији користе запаљиви, погрдан и националистички говор, а регионалне тензије на подручју бивше Југославије нагло су

порасле. Запаљиви језик који се користи у медијима додатно доприноси све већим тензијама између етничких група у земљи и региону. Говор мржње се све више шири преко интернета – на пример, фудбалски хулигани и њихове организације такође доприносе ширењу мржње (Крстић, 2020).

Извештај Европске уније о Србији за 2020. годину истиче да је током скупштинских расправа коришћен запаљиви говор против политичких противника и представника других институција који изражавају другачија политичка гледишта и да су сви политичари одговорни за то да избегавају запаљиви говор и да се супротставе говору мржње. Такође је утврђено да власти у Србији настављају да обезбеђују јавни простор осуђеним ратним злочинцима и да дозвољавају говор мржње. Говор мржње и дискриминаторни термини се често користе и толеришу у медијима, а регулаторна тела или тужиоци ретко поступају у вези с њима. Забележен је и раст кршења новинарског кодекса професионалног поступања у штампаним медијима а расте забринутост због повећаног броја случајева дискриминаторног говора и говора мржње током ванредног стања, посебно према женама, старијима, оболелима од вируса Цовид19, повратницима из иностранства и ЛГБТ особама (Крстић, 2020).

Слика 2: Удео текстова са елементима агресивне комуникације,

сензационализма и говора мржње у дневним новинама и онлајн медијима

Извор:ЦЕПРОМ (2019). Комуникативна агесија у Србији 2019. Преузето са

<https://www.ceprom.rs/wp-content/uploads/2019/12/CEPROM-Rezultati-istra%C5%BEivanja-Komunikativna-agresija-u-Srbiji-2019..pdf>

Медији уместо експлицитног говора мржње у својим текстовима најчешће користе екстремне изразе и сензационалистичке наративе. Према извештају Центра за професионализацију медија и медијску писменост од 15. септембра до 15. октобра 2019. године штампани и интернет медији објавили око 20.000 текстова са елементима говора мржње, агресивне комуникације и сензационализма (Крстић, 2020).

Овакви текстови се углавном објављују у интернет медијима (86%) (ЦЕПРОМ, 2019).

После објављивања у медијским текстовима на интернету говор мржње се шири геометријском прогресијом (Крстић, 2020). Пошто се садржај у српским медијима на интернету не наплаћује, њихови аутори зарађују управо захваљујући сензационалистичким насловима и текстовима који им доносе већу читаност, а тиме и више оглашивача (Зубчевић, Бендер & Војводић, 2017).

Говор мржње није адекватно санкционисан у Србији. Говор мржње се често користи у традиционалним медијима и на Интернету, али регулаторна тела или тужиоци ретко поступају у вези с њима (Крстић, 2020). Иако је говор мржње врло присутан у комуникацији на интернету, говор мржње који се сматра кривичним делом је редак. Додатни проблем је то што је на основу Закона о јавном информисању и медијима за говор мржње потребна намера, па се новинари ослобађају јер доказују да им није била намера да изазову лавину мржње и насиља (Зубчевић, Бендер & Војводић, 2017).

Закон о јавном информисању такође ослобађа уреднике дигиталних издања одговорности за говор мржње исказан у коментарима читалаца интернет портала (Зубчевић, Бендер & Војводић, 2017).

Говор мржње законом је забрањен на информативним порталима и у коментарима читалаца, али недовољна примена постојећих правних оквира и недостатак регулативе за друштвене мреже чине да дигитални простор обилује агресивном комуникацијом, претњама и увредама. Један од примера који илуструје говор мржње јесте претње активистима и организатора путем Твитера (Поповић, 2020).

Претње се често упућују новинарима - народни посланик и председник СРС Војислав Шешељ на Твитеру претио смрћу спортском новинару Милојку Пантићу, после чега му је блокиран Твитер налог (Share fondација, 2019).

Примена Закона о заштити од дискриминације и Закона о информисању и медијима, односно Кривичног законика ако говор мржње подстиче на насиље и мржњу

није делотворна нити довољно одвраћајућа. Тужиоци врло често не препознају говор мржње и не поступају по кривичним пријавама. Судска пракса је такође врло проблематична, јер судије у неким случајевима нису препознале говор мржње, а често слободу изражавања признају као неприкосновену вредност. Судска пракса такође показује да је најлакше процесуирати случајеве у којима може да се докаже директна веза између говора мржње и неког физичког агресивног акта који је настао као последица.

ЗАКЉУЧАК

Говор мржње се јавља у различитим облицима, посебно на Интернету, што отежава борбу против овог глобалног феномена. Поред различитих појавних облика говор мржње мотивише мноштво основа дискриминације што додатно отежава прецизно дефинисање ове појаве. Додатно, разлике у дефинисању говора мржње у различитим државама, као и од стране различитих компанија које доминирају Интернет комуникацијом, отежавају идентификацију и уклањање говора мржње.

Један од изазова у борби против говора мржње је повезаност овог феномена са слободом говора и изражавања. Било какво ограничавање говора мржње могло би да угрози слободу говора и изражавања, што је једна од кључних вредности демократских друштава. Како многи примери у свету показују, заштита коју би пружиле владе кроз цензуру Интернет садржаја може имати веће последице од говора мржње.

Истовремено, дигитално окружење бележи пораст броја корисника који имају прилике да виде или су жртве говора мржње. На друштвеним мрежама, млади су све више у прилици да виде садржаје који имају антисемитски, антиисламистички, расистички или сличан карактер. Објаве, видео садржаји, блогови, слике и четови који деле различите теорије завере и промовишу насиље против одређених група људи привлаче све већи број чланова.

Последице ширења говора мржње на Интернету имају реалне последице. Пре напада који су у последњих неколико година привукли пажњу јавности, као што су напад на цамију на Новом Зеланду или напад у Норвешкој, нападачи су користили друштвене мреже и електронску пошту да деле своје идеје. Такође, бележи се већи број напада на Јевреје, Азијате и муслимане широм света.

Борба против говора мржње захтева сарадњу приватног, цивилног и јавног сектора. Компаније које управљају друштвеним медијима развијају технологије којима се аутоматизује идентификација, означавање и уклањање говора мржње али само на ограниченом броју језика. Од корисника друштвених мрежа се очекује да пријављују спорне садржаје али о њиховом уклањању одлучује мали број модератора. Стога, у последњих неколико година међународне и регионалне организације настоје да поопштравају мере и едукују кориснике Интернета у вези са говором мржње.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ahmadi, A.A. (2021). News coverage that scapegoated Muslims for the spread of Covid-19 has been given a new lease of life on YouTube. Преузето са <https://firstdraftnews.org/articles/tablighi-jamaat-blamed-for-covid-19-spread-on-india-youtube/>
2. AJC (2021). Twitter's Antisemitism Problem and the Saga of the McKinney Tweet. Преузето са <https://www.ajc.org/news/twitters-antisemitism-problem-and-the-saga-of-the-mckinney-tweet>
3. Amnesty International (2018). Toxic twitter - a toxic place for women. Преузето са <https://www.amnesty.org/en/latest/research/2018/03/online-violence-against-women-chapter-1/>
4. Assimakopoulos, S., Baider, F.H. & Millar, S. (2017). *Online Hate Speech in the European Union A Discourse-Analytic Perspective*. Cham: Springer.
5. Bangstad, S. (2014). *Anders Breivik and the Rise of Islamophobia*. London: Zed Books.
6. Beggin, R. (2019). How YouTube sent one man down an alt-right rabbit hole. Преузето са <https://www.vox.com/2019/6/8/18657925/youtube-new-york-times-caleb-cain-alt-right-rabbit-hole>
7. Buyuk, H.F. (2021). Turkish Govt Increasing Internet, Social Media Censorship: Report. Преузето са <https://balkaninsight.com/2021/08/17/turkish-govt-increasing-internet-social-media-censorship-report/>
8. Bychawska-Siniarska, D. (2019). Zaštita prava na slobodu izražavanja po Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima. Преузето са <https://rm.coe.int/5-mne-protecting-the-right-to-foe-under-european-convention-on-human-r/16809691b1>
9. Богданић, А. (2010). Говор мржње. *Знакови и поруке*, III (1), 55-63.
10. Chung, S. (2021). Influencers take to social media to stand against Asian hate crimes in the US. Преузето са <https://edition.cnn.com/style/article/influencers-social-media-asian-hate-crimes/index.html>
11. Council of the European Union (2019). Assessment of the Code of Conduct on Hate Speech on line State of Play. Преузето са https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/aid_development_cooperation_fundamental_rights/assessment_of_the_code_of_conduct_on_hate_speech_on_line_-_state_of_play_0.pdf

12. Cranz, A. & Brandom, R. (2021). Facebook encourages hate speech for profit, says whistleblower. Преузето ca <https://www.theverge.com/2021/10/3/22707860/facebook-whistleblower-leaked-documents-files-regulation>
13. Daro, I.N. & Siverman, C. (2018). How YouTube's "Super Chat" System Is Pushing Video Creators Toward More Extreme Content. Преузето ca <https://www.buzzfeednews.com/article/ishmaeldaro/youtube-comments-hate-speech-racist-white-nationalists-super>
14. Европски суд за људска права. Конвенција о људским правима. Преузето ca https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_SRP.pdf
15. European Commission (2021). The EU Code of conduct on countering illegal hate speech online. Преузето ca https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/combating-discrimination/racism-and-xenophobia/eu-code-conduct-countering-illegal-hate-speech-online_en
16. Evolvi, G. (2018). Hate in a Tweet: Exploring Internet-Based Islamophobic Discourses. *Religions*, 9, 307; doi:10.3390/rel9100307
17. Fang, A. (2016). North Korea: Tightened controls on communications with the outside world leave families devastated. Преузето ca <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2016/03/north-korea-connection-denied/>
18. Gambrell, J. (2019). Mosque shooter brandished white supremacist iconography. Преузето ca <https://apnews.com/article/race-and-ethnicity-new-zealand-ap-top-news-international-news-asia-pacific-597933f5d8454f448db02d1fc077730d>
19. Ghaffary, S. (2021). How TikTok's hate speech detection tool set off a debate about racial bias on the app. Преузето ca <https://www.vox.com/recode/2021/7/7/22566017/tiktok-black-creators-ziggi-tyler-debate-about-black-lives-matter-racial-bias-social-media>
20. Gold, H. (2019). Facebook: Our AI failed to catch the New Zealand shooter video. Преузето ca <https://edition.cnn.com/2019/03/21/tech/facebok-new-zealand-artificial-intelligence/index.html>
21. Hopkins, V., Shotter, J. & Espinoza, J. (2021). Hungary follows Poland in taking on Big Tech 'censors'. Преузето ca <https://www.ft.com/content/6a315d26-c6fe-4906-886d-04cec27a6788>

22. Hswen, J. (2020). 'Chinese Virus' Tweets Linked to Rise of Anti-Asian Hashtags on Twitter. Преузето са <https://ph.ucla.edu/news/press-release/2021/mar/chinese-virus-tweets-linked-rise-anti-asian-hashtags-twitter>
23. Hurley, S. (2018). Free speech v hate speech: Whose rights do we stand up for?. Преузето са <https://www.nzherald.co.nz/nz/free-speech-v-hate-speech-whose-rights-do-we-stand-up-for/4HUHUXITNTLVEC3PDFLMY7ROAE/>
24. Kalathil, S. (2017). Beyond the Great Firewall: How China Became a Global Information Power. Преузето са https://www.cima.ned.org/wp-content/uploads/2017/03/CIMA-Beyond-the-Great-Firewall_150ppi-for-web.pdf
25. Krstić, I. (2020). Izveštaj o upotrebi govora mržnje u medijima u Srbiji. Преузето са <https://rm.coe.int/hf25-hate-speech-serbian-media-srp/1680a2278f>
26. Којић, Т. (2018). Говор мржње у пракси Европског суда за људска права. *Журнал за криминалистику и право*, 311-329.
27. Комитет правника за људска права (2007). *Говор мржње и злочин мржње као институти међународног и домаћег права*. Београд: Комитет правника за људска права.
28. Luckhurst, T. (2021). TikTok: How Israeli-Palestinian conflict plays out on social media. Преузето са <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-57112614>
29. Mao, F. (2019). Christchurch shooting: Australia's moment of hate speech reckoning. Преузето са <https://www.bbc.com/news/world-australia-47620391>
30. Martini Kristo, R. (2017). Umberto Eco and Emotions in The Time of Internet. *International Journal of Social and Educational Innovation (IJSEIro)*, 4 (7), 51-58.
31. OSCE (2010). Report of the OSCE-ODIHR Expert Meeting Incitement to Hatred vs. Freedom of Expression: Challenges of combating hate crimes motivated by hate on the Internet. Преузето са <https://www.osce.org/files/f/documents/8/5/68750.pdf>
32. Pacheco, E. & Melhuish, N. (2019). Measuring trends in online hate speech victimisation and exposure, and attitudes in New Zealand. Преузето са <https://www.netsafe.org.nz/wp-content/uploads/2019/12/Measuring-trends-in-online-hate-speech-report.pdf>
33. Peters, J. (2021). Inexplicably, YouTube says extremely racist Steven Crowder video isn't hate speech. Преузето са <https://www.theverge.com/2021/3/18/22339030/youtube-racist-steven-crowder-video-does-not-violate-hate-speech-policies>

34. Petterson, K. (2020). The Discursive Denial of Racism by Finnish Populist Radical Right Politicians Accused of Anti-Muslim Hate-Speech. *Nostalgia and Hope: Intersections between Politics of Culture, Welfare, and Migration in Europe*, 35-50.
35. Поповић, А. (2020). Србији недостају санкције против говора мржње на друштвеним мрежама. Преузето са <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/srbiji-nedostaju-sankcije-protiv-govora-mrznje-na-drustvenim-mrezama/>
36. Стојковић, М. & Покушевски, Д. (2018). *Анонимна мржња – механизми заштите од говора мржње на интернету*. Београд: Београдски центар за људска права.
37. Стјепић, Д. (2020). *Говор мржње и стереотипизација у традиционалним и новим медијима*. Нови Сад: Новосадска новинарска школа.
38. ЦЕПРОМ (2019). Комуникативна агресија у Србији 2019. Преузето са <https://www.ceprom.rs/wp-content/uploads/2019/12/CEPROM-Rezultati-istra%C5%BEivanja-Komunikativna-agresija-u-Srbiji-2019..pdf>
39. Quinn, B. (2021). Social media ‘bringing antisemitic ideas to new generation. Преузето са <https://www.theguardian.com/media/2021/oct/13/social-media-bringing-antisemitic-ideas-to-new-generation-report-says>
40. Scott, M. (2021). Social media companies remove less hate speech in 2021. *Politico*. Преузето са <https://www.politico.eu/article/facebook-google-hate-speech-social-media-european-commission-transparency/>
41. Share Foundation (2019). Monitoring digitalnih prava i sloboda na kraju godine: tehnički napadi ponovo u fokusu. Преузето са <https://www.sharefoundation.info/sr/monitoring-digitalnih-prava-i-sloboda-na-kraju-godine-tehnicki-napadi-ponovo-u-fokusu/>
42. Sinpeng, A., Martin, F., Gelber, K. & Shields, K. (2021). Facebook: Regulating Hate Speech in the Asia Pacific. Преузето са https://r2pasiapacific.org/files/7099/2021_Facebook_hate_speech_Asia_report.pdf
43. Starr, S. (2004). Understanding Hate Speech. Преузето са <https://www.osce.org/files/f/documents/9/c/13846.pdf>
44. Twitter (n.d.). Our company. Преузето са <https://about.twitter.com/en/who-we-are/our-company>
45. UNESCO (2021). Learn the facts, think critically, take action: Stand together against hate speech. Преузето са <https://en.unesco.org/news/learn-facts-think-critically-take-action-stand-together-against-hate-speech>

46. United Nations (2020). United Nations Strategy and Plan of Action on Hate Speech. Преузето са https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/UN%20Strategy%20and%20PoA%20on%20Hate%20Speech_Guidance%20on%20Addressing%20in%20field.pdf
47. Wolfe, J. (2021). Hate crimes hit 12-year high in United States in 2020 –FBI. Preuzeto sa <https://www.reuters.com/world/us/hate-crimes-hit-12-year-high-united-states-2020-fbi-2021-08-30/>
48. Zubčević, A.R., Bender, S. & Vojvodić, J. (2017). Medijska regulatorna tela i govor mržnje. Преузето са <http://www.rem.rs/uploads/files/Baners/Medijska%20regulatorna%20tela%20i%20govor%20mrznje.pdf>
49. Закон о забрани дискриминације. "Сл. гласник РС", бр. 22/2009 и 52/2021.
50. Закон о електронским медијима "Сл. гласник РС", бр. 83/2014 и 6/2016 - др. закон